

ЗАРОДЖЕННЯ ЛЮДСЬКОЇ ДОСКОНАЛОСТІ У ТВОРЧОСТІ І. ФРАНКА: ГЕТЕВСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Стаття присвячена розгляду питання зародження та пошуку досконалої людини у творчості І.Франка.

Ключові слова: *контекст, існування, добро, зло.*

Стаття посвячена рассмотрению вопроса зарождения и поиска совершенного человека в творчестве И. Франко.

Ключевые слова: *контекст, существование, добро, зло.*

The article deals with the question of the origin and search for the perfect man in the work of I. Franko.

Keywords: *context, existence, good, evil.*

Творча спадщина І.Франка привертає увагу науковців все з новою силою і в ХХІ столітті. Адже у його творах, з одного боку, прочитуються ті ж актуальні й відкриті проблеми буття людини, що так гостро виступають у сучасному житті; а з іншого, знаходиться відповідь на болючі питання та, можливо, у якійсь мірі для багатьох – вихід із рутини. Актуальним у даному контексті виступає Франкове розуміння та тлумачення людської досконалості, індивідуальності кожної людини, яка визначає себе «процесом самопізнання, відкривання в собі внутрішнього «я» [1: 254].

Пошук досконалої людини у творчості І.Франка привів його до ідеї формування концепції «цілого чоловіка». Проблема «цілого чоловіка» як окреме наукове питання стало предметом вивчення сучасних франкознавців. Це праці Б. Тихолоза [2], Р. Чопика [3], Т. Гундорової [1]. Проте увага до нього нам видається перспективною у плані проникнення у складні художньо-філософські лабіринти мислення письменника, а саме, у шляхи зародження ідеального «цілого чоловіка». Отож, маємо на меті виявити шляхи зародження людської досконалості у творчому доробку І.Франка. Згідно мети сформульовано такі завдання: з'ясувати ідею виникнення досконалої людини у творах І.Франка.

Будучи ще гімназистом, І. Франко, як відомо, виявив глибоке зацікавлення художньою творчістю та філософсько-естетичними поглядами німецьких класиків (Гердера, Шіллера, Лессінга, Гете).

З-поміж багатьох художників слова, від яких багато таємниць пізнав для себе І.Франко, особливої уваги ще з гімназичних років для нього набула творчість Й. В. Гете. Його він називає «найбільшим поетом наших часів» [4: 27]. Творчість Й. Гете стала для І. Франка певним містичним орієнтиром, до неї він звертався протягом усього свого життя. Письменник не лише перекладав його твори, але і окремо розглядав його творчість: давав оцінку, вказував на її вагу у своїх численних статтях та передмовах. Як і Й. Гете, питання про смисл людського існування І. Франко пов'язував із творчістю, надаючи їй особливої

ваги у процесі становлення людськості, її «очоловіченні». У цьому плані досить знаково видається уже одна із перших науково-поетичних праць І.Франка «Поезія і її становисько в наших временах». У цій роботі чітко ставиться питання: «Що ж єсть поезія?» [5: 396], на яке молодий автор знаходить відповідь: «предметом поезії мусить бути життя» [5: 396]. Але правдиве життя, за словами самого ж дослідника, – все те, що нас оточує. Перед дослідником постала ще одна проблема: «Як же погодити її противності?» [5: 394]. Вирішення цього питання для І. Франка було важливим, і складним. Це зумовлено перш за все його метафізичним розумінням ідеалу. Пошук відповіді на питання про природу людського зла і людської сліпоти, про одвічне поєднання добра і зла склав майже трансцендентне для автора розуміння слова як виразника прихованого і невидимого, проте цілком дієвого – людської думки. У своїх пошуках І. Франко органічно поєднав соціальне, етичне й естетичне, шукаючи відповіді – зокрема на етичні проблеми – у творах мистецтва. Звідси виникла його ідея «поетичної справедливості». За її існування поет може зображати і зло, і погане. Саме поетична справедливість є тією силою, яка за словами І. Франка повинна стати «мірилом людськості» [5: 396], що керує, поціновує вчинки людини по відношенню не лише до оточуючих, до себе, до природи, до Бога, а й до суспільної праці. Дослідник наголошує, що можлива похибка у вчинках чи думках буде пробачена лише тому, хто намагається працюю, душевними пошуками досягти своєї досконалості.

Справжню силу художнього слова Франкові допоміг усвідомити саме «Фауст» Й. Гете – книга, що стала для нього великим підручником поетичного мистецтва, з якого, як зауважує Я. Ярема: «в пам'ять Франка особливо глибоко запали слова дотепної поради письменникам черпати прямо з криниці багатого на інтересні події людського життя, яким кожний живе, але не кожному знайоме» [6: 71].

У Гетевому «Фаусті» Франкові вдалося побачити і визначити те найголовніше, що далі він продовжить власними художніми пошуками і що містилось саме у глибокому філософському осмисленні образів першотвору – протилежності законів двох рівнів – добра і зла, поетичному способу висловлення гностичної ідеї – пізнати смисл земного існування людини.

Висвітлюючи основні положення свого дослідження, І.Франко аргументує їх у відповідному роз'ясненні до трагедії «Фауст». Так, на думку письменника, провиную доведено до відчаю Фауста, що, прагнучи пізнати сенс життя, марно витратив більшу його половину на науку і в результаті не отримав ні тілесного, ні душевного спокою, є саме його пошук і розуміння істини: «Всяке переступлення означених чоловікові границь висилає його душу і стягає на нього кару» [5: 396].

Наступний момент концепції «наукової справедливості» полягає у розумінні тієї істини, що: «хто остає нейтральним в духовній общій праці» [5: 397], також стягає на себе кару. І першій і другій істині І.Франко знаходить відповідне обґрунтування у трагедії «Фауст». Головний герой, для якого існує лише власний світ, шлях власного знання без творення добра, який не переймається життям народу, не бере участі в його економічному та духовному розвитку, неминуче стає покараним самотністю та спустошенням.

Проте, осягнувши смисл життя, наскільки це було можливо, і не підкоряючись сліпо діям Мефістофеля, Фауст в міру своїх можливостей протистоїть злу, реабілітується

та знаходить прощення у Бога, людей, самого себе, знаходить вихід у праці, яка приносить добро людям.

Протиставляючи ідейно-художній зміст «Фауста» українській дійсності, І. Франко розглядає цей твір як певну зашифровану вказівку на вихід – «новий хід, якраз протилежний старому» [7: 158]. І. Франко прагне розтлумачити цей «новий хід», і вбачає його у проявах любові до правди життя, добра. На думку письменника «Фауст» мав стати взірцем для української інтелігенції XIX ст., адже у цьому творі німецький письменник висвітлює ті ж болючі проблеми дійсності, які турбували і його сучасників: примусити прокинутись від вічного сну, досягнути найглибшу правду про себе, про народне життя, пізнати його сенс та своє справжнє призначення.

Такий процес безперервний та спонукає до постійних пошуків. Фауст збагнув істину життя і вона, за його переконанням – у постійній боротьбі і праці, у вічному пошуку. Отож, людська душа як арена боротьби добра і зла – це та головна проблема, яка об'єднала всю творчість письменника від найраніших його творчих проявів. Людська душа між добром і злом – полярність як одна з основних рис виразно проступала в сценах «Фауста».

Протиріччя Фауста – це великі протиріччя людського життя і пізнання, які своїм життєвим досвідом розв'язував Й. Гете, тому, надаремно, висловлювання Фауста у найбільш відповідальних місцях виражають думки самого автора. «Фауст» має наскрізь гностичний характер, і виник він у першу чергу саме завдяки глибокому ознайомленню Й. Гете з європейською та східною герметичною, містичною традиціями. Це ж складає і об'єкт пильних Франкових студій; хоча більшим чином на ниві науковій, проте без неї розуміння загального духу художньої творчості І. Франка була б неможливою.

Таким чином, боротьба добра і зла постає у вельми складному контексті. Створення образу Мефістофеля – вагоме художнє відкриття Й. Гете. Німецький письменник розгортає перед нами панораму філософського диспуту, в ході котрого істина не постає як готова, а народжується в боротьбі і протистоянні. Його Фауст став результатом пошуків і боротьби цілої епохи, своєрідним синтезом просвітницького століття. Фауст – перш за все бунтар, що, проникаючи у таємниці природи, підірвав основи старих порядків. А для І. Франка, як і для Й. Гете, філософська дискусія добра і зла, їх непримиренність – не щось інше як повстання проти затхлості життя в цісарській Австрії. Бунт Фауста постає не лише як певна закріплена за визначеним часом випадкова історична подія, яку слід розглядати в якості специфічної для певної історичної ситуації, але як еманція постійно відроджуваного життєвого руху-пориву. Цей бунт втілювався у формі індивідуальних бунтів проти несправедливості, психологічної та соціальної нерівності. Це спричинило виникнення ідеї формування цілком нової як для української літератури концепції «цілого чоловіка».

Безперечно, в цьому образі вбачаємо пряме відображення не лише ідей Й. Гете, але й ідей німецьких романтиків про андрогіність людської природи, про андрогіна як тип досконалої людини. Цією ідеєю був пронизаний весь корпус творчості письменників, які особливо приваблювали молодого Франка – Сведенборг, Новаліс, Гумбольдт, Теофіль Готье, Фр.Шлегель («Про Діятиму»), Емінеску («Луч афер»), Бальзак з його романом «Серафіта», що по суті став останнім у європейській літературі романом про досконалу людину.

Німецькі романтики живилися активно поновленою містиками та окультистами XVIII ст. античною гностичною ідеєю про те, що перша людина була андрогіном. Німецький романтизм був захоплений і поглинутий цим міфом, що здобув масштаби явища, цікавого перш за все з точки зору філософії культури, яка засвідчила останні спроби відображення типу досконалої людини.

Інтерес І.Франка до гностичної літератури як і загалом до древніх літератур був спровокований, у першу чергу, глибинним смислопошуком, прагненням знайти вічні істини, закладені у зміст людського існування. З ідеологічної точки зору торжество наукових ідей знайшло своє вираження у вірі у безкінечний прогрес людства, що пов'язувався із сучасністю, проте І. Франко глибоко розумів, що науковий прогрес не завжди здійснюється в сукупності з прогресом духовним, частіше він відбувається саме всупереч йому.

Очевидно, саме прагненням осмислити саму можливість буття ідеального «цілого» чоловіка можна пояснити глибинний і органічний потяг письменника до старих цивілізацій. Якщо в уяві сучасників існувала думка про те, що, чим сучасніша людина, тим вона більш досконаліша, то, на думку І. Франка, що глибоко студіював дослідження про давні цивілізації, котрі, хоч і не створили значних матеріальних цінностей, все ж виробили у вищій мірі цінні метафізичні та моральні системи.

Саме гностична література, яка так цікавила українського письменника, і була головним «матеріалом», що зберігав і плекав ідею андрогінності. Свідчення гностиків зберіг і святий Іполит, який зсилався на Симона Мага, що стверджував первісний дух як такий, що початково володів двома сутностями – горним духом, що був батьком, та дольною душею, якою була жінка, створювачка всіх речей. Уявлення про вищий дух як андрогін, що побутовали як у пізньоелліністичну епоху, так і в гностичній літературі, були обумовлені вихідною концепцією, що ідентифікувала Logos («Слово», «Розум») і Antropos («Людина»).

Звичайно ж, контекст таких думок не знайшов художньої реалізації у творах І. Франка, але він був йому відомим, а головне – органічним. У контексті таких зауважень Франкова концепція «цілого чоловіка» видається більш, ніж цікавою. Адже, сформувавшись на крутому зламі досить різних епох, І. Франко досить сильно тяжів до просвітницької традиції європейської культури.

Таким чином, можемо, говорити, що зародження людської досконалості у творчості І. Франка мала під собою досить змістовне підґрунтя. Адже пошуки усвідомлення та розуміння людської довершеності українським письменником базувались на кращих здобутках філософії та літератури Європи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундорова Т. І. Франко – не Каменяр. Франко і Каменяр / Т. Гундорова. – К. : Критика, 2006. – 352 с.
2. Тихолоз Б. Ідеал «цілого чоловіка» в етико-антропологічній концепції Івана Франка / Б. Тихолоз // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: матеріали Міжнародної наукової конференції (25 – 27 вересень 1996 р.). – Львів: Світ, 1998. – С. 165 – 168.
3. Чопик Р. Esse homo. Добра звістка від Івана Франка / Р. Чопик. – Львів, 1992. – 232 с.
4. Франко І. Слівце критики / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : [у 50 т.] – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 26. – С. 17 – 19.

5. Франко І. Поезія і її становисько в наших временах / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : [у 50 т.] – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 26. – С. 393 – 399.
6. Ярема Я. Дослідження творчості І.Франка / Я. Ярема. – К. : Вид-во АНУРСР, 1956. – 135 с.
7. Франко І. Перша передмова до перекладу «Фауста» Й. Гете / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : [у 50 т.] – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 26. – С. 155 – 160.

УДК 821.161.1- 2.09 ”19”

Гулич Е.А.
(Харьков, Україна)

ВЗГЛЯДИ Л.Я. ГУРЕВИЧ НА ЗАДАЧИ И ТРАДИЦИИ В.Г. БЕЛИНСКОГО

У статті зроблена спроба визначити точки дотику концепції Л.Я.Гуревич та В.Г. Белінського. Вони простежуються у прагненні вийти до розуміння сутності мистецтва, його естетичної цінності, ролі літератури в суспільстві, призначенні письменника і критика. Проте відмова від розуміння літератури як виховуючої, наставляючої сили визначила погляд Л.Я. Гуревич на твори сучасних їй авторів, що належать до «нових течій».

Ключові слова: літературна критика, реалізм, національна ментальність, сутність мистецтва, естетична цінність.

В статтє предпринята попытка определить точки соприкосновения концепций Л.Я. Гуревич и В.Г. Белинского. Они прослеживаются в стремлении выйти к пониманию сущности искусства, его эстетической ценности, роли литературы в обществе, назначении писателя и критика. Однако отказ от понимания литературы как воспитывающей, наставляющей силы определил взгляд Л.Я. Гуревич на произведения современных ей авторов, принадлежащих к «новым течениям».

Ключевые слова: литературная критика, реализм, национальная ментальность, сущность искусства, эстетическая ценность.

The article attempts to identify the common ground of the concepts of L.Gurevich and V. Belinsky. They can be traced in an effort to get to the understanding of the essence of art and its aesthetic value, the role of literature in a society, the writer's and the critic's appointment. However, the failure of understanding of the literature as educating, guiding force determined L.Gurevich views on the works of the authors, who belonged to the "new trends".

Key words: literary criticism, realism, national mentality, essence of art, aesthetic value.

В бурних дискусіях рубежа ХІХ – ХХ в.в., в численних висказуваннях того часу, стосуючихся до стану критики, фігура В.Г.Белінського займала центральне місце. Причиною тому стали нова інтерпретація російської літератури ХІХ в. і так